

NAZİLLİLİ MUHAMMED HAKKI

rım Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1990). **2. Nusretü'l-cünûd ve uhdetü's-şühûd.** *Hazînetü'l-esrâr*'dan altı yıl sonra telif edilen eserde konu başlıkları Arapça, açıklamalar Türkçe'dir (Kahire 1243, 1293, 1295). **3. Bûdürü'l-müstire 'an vücûhi'l-eḥâdişi fi'ttisâli'l-mağfire.** Müellifin Hicaz'da bulunduğu yıllarda yazdığı risâle zikir, tesbih ve ibadetlerin faziletleri konusunu içermekte olup *Hazînetü'l-esrâr*'la birlikte basılmıştır (Kahire 1305). **4. Mefta'u'l-halâ'ik ve menba'u'l-hakâ'ik.** Risâlede iman, ibadet, ölüm, âhîret âlemi, cennet, cehennem ahvâli, tesbih ve istiğfarın faziletleri ve ashtan ilk müslüman olanlar gibi hususlara temas edilmektedir (Kahire 1293).

Müellifin *es-Sünûhâtü'l-Mekkiyye ve'l-fütûhâtü'l-hakkiyye, Esbâbü'l-kuvve min ihsânî'l-kudre, Ahkâmü'l-mezâhib fi etvâri'l-lihâ ve's-şevârib, Tenbihü'r-resûl 'alâ takşîri'z-züyyûl, Tıbbü'l-Kur'an hubbü'r-rahmân ve Tefhîmü'l-iḥvân tecvidü'l-Kur'an* adlı altı risâlesi bir mecmua halinde yayımlanmıştır (Kahire 1243, 1299). Risâleler ticaret ve kazanç âdâbı, yeme içme âdâbı, bıyık ve sakalların düzeltilmesi, giyim kuşam âdâbı, Kur'an'ın şifa kaynağı olması, bazı ruhî ve bedenî rahatsızlıklar ve bunların tedavi usulleri, tecvid kuralları çerçevesinde Kur'an tilâvetinin zorunluluğu gibi konuları içermektedir. İkinci risâle ile beşinci ve altıncısının *Mecmû'atü'r-resâ'il* adıyla ayrı basımı yapılmıştır (Kahire 1297). Muhammed Hakkî'ya ayrıca *Hayâtü'l-ibrâr ve necâtü'l-ahyâr ve Meftâihu'l-guyûb ve me'ârîfü'l-kulûb* adlı iki eser daha nisbet edilmiştir (İzâhu'l-meknûn, I, 424; II, 521).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hakkî Nâzillîlî, *Hazînetü'l-esrâr*, Kahire 1310, s. 181, 183, 191; a.e.: *Hazînetü'l-esrâr Tercemesi* (trc. Celal Yıldırım), İstanbul 2000, tercüme edenin önsözü; *Osmanlı Müellifleri*, I, 65; *Serkis, Mu'cem*, I, 784-785; *Brockelmann, GAL*, II, 641; *Suppl.*, II, 746; *İzâhu'l-meknûn*, I, 36, 68, 312, 325, 424, 429; II, 29, 78, 521, 530, 651; *Nebhânî, Kerâmâtü'l-evliyâ'*, II, 265; *Ziriklî, el-A'lâm* (Fethullah), VI, 108.

İSHAK YAZICI

NAZİM

(نظيم)

(ö. 1139/1727)

Na'tlarıyla tanınan
divan şairi, mûsikîşinas.

İstanbul'un Kumkapı semtinde Gedikpaşa'da dünyaya geldi. Bu sebeple Gedikpaşalı Nazım diye anıldı. Sadece Atâ Bey onun Kasımpaşa'da doğduğunu zikreder.

Kaynaklarda vefatında seksen yaşlarında olduğu belirtildiğine göre 1059 (1649) civarında doğduğu söylenebilir. Asıl adı Yahyâ olup aynı mahlası kullananlardan ayırt edilmek için Nazım Yahyâ Çelebi ismiyle tanınmakta, sadece İsmâil Belîğ adını Mustafa, lakabını da Kürküşbaşızâde diye kaydetmektedir. Divanındaki bir tarih manzumesinden anlaşıldığına göre babası 1103'te (1692) vefat eden Ali Çelebi'dir. Şiir ve mûsikiyi olan kabiliyetinin anlaşılması üzerine Enderun'a alındı ve burada iyi bir tahsil gördü, Arapça ve Farsça öğrendi. Daha sonra kilâr-ı hâssa nöbetçibaşılığına getirildi. Mûsikî ve edebiyattaki başarılarıyla dikkat çekti, IV. Mehmed devrinde İstanbul meyve hali pazarbaşılığı göreviyle saraydan ayrıldı ve hayatının sonuna kadar bu vazifede kaldı. Divanındaki bazı şiirlerinde yoksulluktan ve maşının azlığından şikâyeti (s. 331) onun başka bir görev almadığını göstermektedir. Dönemlerini idrak ettiği IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed, ayrıca Musâhib Mustafa Paşa, Fâzıl Ahmed Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Abdurrahman Abdi Paşa, Râmi Mehmed Paşa gibi kişiler için methiye ve tarihler yazdı, aldığı câizelerle geçimini sağlamaya çalıştı. Bilhassa kendisi gibi sanatkâr olan hâmisî Kıvrım Hanı Selim Giray'a ayrı bir yakınlık duyduğunu onun için yazdığı samimi ve çok sayıda methiyesi ortaya koymaktadır.

Gençlik yıllarında Mevlevî tarikatına intisap ederek üç yıl kadar Galata Mevlevihânesi şeyhi Arzî Mehmed Dede'nin hizmetinde bulunduğu, daha sonra Edirne Mevlevihânesi şeyhi Neşâtî Dede'ye bağlandığı, onlardan edebiyat ve mûsikî konularında faydalandığı haklarında yazdığı methiyelerden anlaşılmaktadır. Edirne Mevlevihânesi'nin Neşâtî Dede tarafından tamiri vesilesiyle söylediği bir tarihten hareketle onun postnişinlikte bulunduğu 1670-1674 yılları arasında Neşâtî'nin bir müddet Edirne'de yaşadığını söylemek mümkündür.

Önceleri Halim mahlasını kullanan şaire (Safâî, s. 660) daha sonra Neşâtî tarafından Nazım mahlası verilmiştir. Neşâtî Dede hakkında söylediği bir manzumedeki, "Beni güyâ eden bülbül gibi lutf-ı nigâhidur" mısraı ile, "Beğendirdim Neşâtî gibi bir üstâda eş'ârı" mısraı şaire Neşâtî arasındaki kuvvetli alakaya işaret etmektedir. Ayrıca Nâilî'den de faydalanan Nazım başarılarıyla zamanın önemli şairleri ve mûsikîşinasları arasında yer aldı. Onun Hz. Peygamber'e olan sevgisi, bu konuda kaleme aldığı şiirleri hakkında çeşitli menkıbelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Bun-

lardan birine göre gençliğinde Gedikpaşa meyhanelerinden çıkmadığı halde gördüğü bir rüya üzerine tövbe etmiş, bir diğeri-ne göre ise hac için gittiği Medine'de, henüz müsvedde halinde olan bir na'tını çok beğenen Resûl-i Ekrem'in ilhamı ile bu şiir Mescid-i Nebevî'de bir müezzin tarafından minarede okunmuştur. Na'tları yanında huzurda yapılan birçok mûsikî faslına katılarak büyük takdir toplayan şair, "Dedi yâ hay göçtü Yahyâ-yı Nazım" mısraının gösterdiği 1139'da (1727 | Cemâziyelâhîr / Şubat|) vefat etti. Nerede vefat ettiğini kaynakların belirtmediği şairi yeterince tanımadığı anlaşılan tezkire sahibi Fatî'nin Edirne'de, Nûri Şeydâ Bey'in ise kaynak göstermeden zikrettiği 1137 (1725) yılında öldüğü şeklindeki kayıtları yanlıştır. Mûsikî talebelerinden önemli bir isim Nakşî şeyhi Mehmed Emin Tokadî'dir. İstanbul Beşiktaş'ta Muradiye mahallesinde bir sokağa Şair Nazım adı verilmiştir.

Divan şiirinde çok na't yazan şairler (na't-gû) arasında önemli bir yeri bulunan Nazım'ın yegâne eseri beş ayrı divandan oluşan *Divân-ı Belâgat-unvân-ı Nazım*'dir. Bizzat derlediği anlaşılan divanlarının bazılarındaki tarih manzumelerine göre ilki 1079 (1668) tarihini taşımakta, bu da Nazım'ın şiire genç yaşlarda başladığını göstermektedir. Diğer divanları ise 1089 (1678), 1093 (1682) ve 1098'de (1687) tertip edilmiştir. İkiisi hemen bütünüyle na'tlardan oluşan, diğerlerinde de pek çok na'tın yer aldığı bu hacimli eserde na'tlar kaside, gazel, mesnevi, kıta, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, müstezad, terkibibend ve müfred gibi nazım şekilleriyle yazılmıştır. Ebûîshakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*'da onun her yıl bir na't yazmayı âdet edindiğini söylüyorsa da divanında 300'e yakın na't bulunduğuna göre bu bilgi şairin ilk divanındaki bir na'ta yer alan, "Armağan olsun kusûr-ı acz ile dergâhına / Tâ Nazım'e her sene bir na't ola sâlyânesi" beytinden çıkarılmış görünmektedir. 1257'de (1841) İstanbul'da yayımlanan (I, 1-155; II, 156-194; III, 195-248; IV, 250-334; V, 336-500), oldukça sade ve samimi bir üslûbun gözlemlendiği 500 sayfalık divan için döneminde söylenen, "O divan değil bir berât-ı gufrandır" sözü muhtevaya yönelik önemli bir değerlendirmedir. Lâle Devri'nin velûd şairlerinden sayılan Nazım'ın, çeşitli konulardaki tarihlerle beraber içinde İstanbul hayatını yansıttığı manzumeler ve mesneviler de bulunan divanının Türkiye kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2707, Hâlet Efendi, nr.

654, Hafîd Efendi, nr. 364, Hamidiye, nr. 1122; İÜ Ktp., TY, nr. 2817). Matbu nüsha üzerinde Nevin Gümüş (I, 1992), Aynur Çağlı İşlek (II, 1991), Menderes Coşkun (III, 1995), Ahmet Kurban (IV, 1992) ve Şaziye Kayhan Ertürk (V, 1996) birer yüksek lisans tezi hazırlamıştır (EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Hız Peygamber'e karşı coşkun hislerle kaleme aldığı selis na'atları yanında Nazım'ın tanınmış şiiirlerinden biri de türünün önemli örneklerinden olan ramazâniyyesidir. Kırım Hanı Selim Giray vasfında yazdığı kasidenin nesbinde yer alan on iki beyitlik ramazâniyye, oruç ve ramazanla ilgili belli başlı âyet ve hadislerin nazma çekilmiş metinleri denebilecek kadar sağlam bir dinî muhtevaya sahip oluşuyla dikkat çekmektedir. Ayrıca mi'râciyye ve muharremiyye gibi dinî türlerde de dikkat çekici şiiirler yazmıştır.

Kasidelerinde Nef'î, gazellerinde Neşâ'tî'nin tesirleri görülen ve her iki şair yanında Fehîm-i Kadîm'e de nazireler yazan Nazım divan edebiyatında şarkı türünün de ilk örneklerini vermiştir. Onun Niznâm Yûsuf Çelebi tarafından rast makamında bestelenen, "Âfitâb-ı subh-i mâ evhâ habîb-i kibriyâ" mısrayla başlayan na'tı, bestesi de kendisine ait hüseyinî makamında, "Ey ledün mektebinin hâce-i ümmî-lakabî" mısrayla başlayan na'tı ile Şikârizâde Ahmed Efendi tarafından arazbar ve nühuft makamlarında bestelenen, "Fahr-i âlem mahrem-i râz olduğu şebdir bu şeb" tevşihî çok tanınmış eserlerindendir.

Bestekârlığının yanı sıra tiz ve etkili sesiyle dönemin önde gelen hânendelerinden olan Nazım devrin na'thanları ve dinî edebiyatın önemli şairleri arasında hakıyla yer almış değerli bir sanatkârdır. Kaynaklarda mûsikideki hocaları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Nefîrî Ahmed Çelebi, Hâfız Post ve İtrî gibi mûsikîşinaslardan faydalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Esad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr*'ında 500'den fazla beste, semâi ve şarkısı olduğunu söylediği Nazım'ın eserlerinden 300'e yakınının güftesi güfte mecmualarında tesbit edilmiştir. Ayrıca çoğunun güftesi kendisine ait olan bestelerinden na't, beste ve semâi formunda günümüze ulaşan on dört eserinin listesini Yılmaz Öztuna kaydetmiş, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuvarında ise altı beste ile birer semâi ve şarkısı yer almıştır. Güfte mecmualarında bayatî makamında yirmiden fazla beste ve onu aşkın semâisine rastlanması onun bu makama

olan ilgisini gösterir. Eski bestekârlardan farklı bir melodik yapı ve estetik anlayışla bestelediği eserleri arasında, "Gönül düşüp ham-ı gûs-ü-yi yâre kalmıştır" mısrayla başlayan muhayyer murabba bestesiyle, "Didem yüzüne nâzır, nâzır yüzüne didem" mısrayla başlayan şehnaz nakış ağır semâisi günümüzde de sevilen eserler arasındadır. Nazım'ın şiiirleri pek çok bestekâr tarafından bestelenmiştir. Bunlar arasında İtrî, Küçük İmam Mehmed Efendi, Tabî Mustafa Efendi, Ebûbekir Ağa, Dellâlzâde İsmâil Efendi, Sultan III. Selim, Hacı Fâik Bey, Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Ze-kâi Dede özellikle zikredilmelidir.

IV. Mehmed devrinde ün yapmış Nazım adlı bir sanatkâr daha vardır. İstanbul'da doğup yaşayan, Şeyhülislâm Bahâeddin Efendi'nin Fetva Emni Şeyhzâde Mehmed Efendi'nin oğlu olan bu Nazım müderris, hattat, şair ve bestekârdır. Ebûishakzâde Esad Efendi onun on beş civarında eser bestelediğini, aynı zamanda hânende olduğunu ve birçok sazı iyi derecede çalabildiğini söyler.

BİBLİYOGRAFYA :

Nazım, *Divan* (nşr. Mehmed Nâil), İstanbul 1257, s. 33-34, 54-55, 331; Safâî, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 660; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, s. 610-622; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, IV, 742-745; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 674-676; Ebûishakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 34^{a-b}, 35^{a-b}; Hasib Üskü-dârî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emiri, Tarih, nr. 620, vr. 21^b; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarât-ı Mevleviyye* (nşr. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 490-491; Fatîm, *Tezkire*, s. 615; Tayyazâde Atâ Bey, *Tarih*, İstanbul 1293, IV, 151-196; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1312, II, 93-100; *Sicill-i Osmânî*, IV, 568; *Osmanlı Müellifleri*, II, 452-453; Ruşen Ferit [Kam], *Bestegâr-Şair Nazım: Hayatı, Eserleri Hakkında Tetkikat*, İstanbul 1933; Subhî Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935-40, II, 56-57, 102-104; IV, 41-45; a.mlf., *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit-Na't-Salat-Durak*, İstanbul 1945, s. 23-26; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942-43, I-II, bk. İndeks; Gövsâ, *Türk Meşhurları*, s. 278; TYDK, III, 647-649; Emine Yeni-terzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, s. 63; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekân*, İstanbul 1993, s. 50-52; *TSM Sözlü Eserler*, s. 106, 111, 171, 172, 173, 264, 285; Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, Ankara 1999, s. 322-326; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, İstanbul 2000, I, 428-435; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (nşr. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 1077-1078; Nûri Şeydâ Bey, *Sabah*, İstanbul 24 Temmuz 1314; Hayri Yenigün, "Nazım Çelebi", *MM*, sy. 130 (1958), s. 310-312; Müjgan Cumbur, "Nazım'ın Ramazanîyesi", *Diyanet İşleri Reislîği Yıllığı* (Ankara 1960), s. 59-63; Fatih Salgar, "Yahya Nazım Efendi", *San'at ve Kültürde Kök*, sy. 6, İstanbul 1981, s. 15, 32; Ahmet Hatipoğlu, "Nazım Yahya Efen-

di ve Bestelenmiş Bir Na'tı", *İlim ve Sanat*, II/2, İstanbul 1986, s. 66-67; Menderes Coşkun, "Yahya Nazım Divan'ında Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları ile Aşık-Maşuk-Rakib Münasebeti", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 6, Kayseri 1995, s. 231-247; Mustafa Aslan, "Nazım Divan'ında Hüsn-i Hat Terimleri", a.e., sy. 8 (1999), s. 11-29; a.mlf., "Nazım Divan'ında Musikî", *Türk-lük Bilimi Araştırmaları*, sy. 8, Sivas 1999, s. 263-284; Halûk İpekten, "Nazım", *İA*, IX, 142-144; Th. Menzel, "Nazım, Yağya", *EP* (İng.), VII, 1054; Halil İbrahim Şimşek, "Mehmed Emin Tokadı", *DİA*, XXVIII, 467; Mustafa Uzun, "Mi'râciyye", a.e., XXX, 136; a.mlf., "Muharremiyye", a.e., XXXI, 8-9; İskender Pala, "Nazım Yahya Efendi", *TDEA*, VI, 543-544; Öztuna, *BTMA*, II, 101-102; Mehmet Güntekin, "Nazım", *DBİst.A*, VI, 56.

MUSTAFA UZUN – NURİ ÖZCAN

NAZİMÂ

(1861-1935)

Sözlük yazarı ve eğitimci.

İstanbul'da doğdu. Hilâiahmer'in kurucularından doktor yarbay Ahmed Servet Bey'in oğludur. Dedesi Karantina nazırlığı yapmış olan doktor Ârif Bey'dir. Aile kökleri baba tarafından Kemah'a, oradan da Kafkasya'ya uzanmaktadır (Yiğit, s. 14-15). Eserlerinde Ali Nazımâ ismini kullanmakla birlikte asıl adı Mehmed Ali'dir (Çankaya, I, 396-397). Soyadı kanunu çıkınca Yiğit soyadını almış olan Ali Nazımâ, Millî Mücadele döneminin tanınmış isimlerinden İbrahim Süreyyâ Yiğit'in ağabeyidir.

Üsküdar'da tamamladığı ilk ve orta öğreniminin ardından Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'ne girdi. Burayı bitirdikten sonra iki yıl Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek kısmına devam etti. 1881'de Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi Türkçe ve Arapça hocalığına tayin edildi. Buradaki görevinin yanında 28 Kasım 1885'te Mekteb-i Mülkiye'de Fransızca hocası oldu. 13 Aralık 1893'te Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ders nazırlığına getirilince ek görevini bıraktı. Bu arada Kasım 1888'de sultânî hocalarından Necib Bey ile beraber Mekteb-i Edeb adıyla özel bir okul açtı. İki yıl sonra kız öğrenci de kabul etmeye başlayan Mekteb-i Edeb'in asıl hizmeti Arapça ve Farsça öğretmek üzere dershaneler açması olmuştur. Devrin tanınmış eğitimci ve ediplerinden Mehmed Zihni Efendi, Muallim Fevzi Efendi ve Muallim Nâci de bu okulda ders vermiş, Zihni Efendi ve Muallim Nâci, *Mekteb-i Edeb* adını taşıyan ders kitaplarını bu okuldaki görevleri sırasında hazırlamıştır. Necib Bey'in ölümü ve Ali Nazımâ Bey'in Maarif Nezâreti Tedkîk-i Mü-